

УДК 336.76

Ярошевська О.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Класичного приватного університету

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ ІЗ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

BANKING OPERATIONS WITH SECURITIES: INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN STOCK MARKET

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено характеристиці операцій банків із цінними паперами, аналізу показників вкладень банків у цінні папери. Надано оцінку питомій вазі інвестицій банківських установ у активах, розміру і рівню резервів під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж та до погашення. Узагальнено існуючі методичні підходи до формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, розроблено рекомендації з його удосконалення.

Ключові слова: банки, операції, цінні папери, фондовий ринок, портфель, продаж, погашення

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена характеристике операций банков с ценными бумагами, анализу показателей вложений банков в ценные бумаги. Дана оценка удельному весу инвестиций банковских учреждений в активах, размеру и уровню резервов под обесценение ценных бумаг в портфеле банка на продажу и до погашения. Обобщены существующие методические подходы к формированию и использованию банками Украины резервов для возмещения возможных потерь по активным банковским операциям, разработаны рекомендации по его усовершенствованию.

Ключевые слова: банки, операции, ценные бумаги, фондовый рынок, портфель, продажа, погашение.

SUMMARY

The article is devoted to the characterization of operations of banks with securities, analysis of indicators of bank investments in securities. The estimation of the specific weight of investments of banking institutions in the assets, size and level of provisions for impairment of securities in the bank's portfolio for sale and repayment is given. The existing methodical approaches to the formation and use by banks of Ukraine of reserves for the reimbursement of possible losses through active banking operations are summarized; recommendations for its improvement have been developed.

Keywords: banks, operations, securities, stock market, portfolio, sale, repayment

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняного ринку цінних паперів має хаотичних характер та визначає загальні тенденції процесу реалізації такої діяльності [1, с. 384]. Ситуація, що склалася за безпосередньої участі вітчизняних банків на ринку цінних паперів, пояснюється гранично обмеженою позицією керівництва регіональних банків щодо вкладень в існуючі фондові інструменти, низьким рівнем розвитку ринку цінних паперів, обмеженістю функціонування високодохідних фінансових інструментів. Підвищення ефективності інвестиційної діяльності на ринку цінних паперів залежить від вибору банком відповідної стратегії оптимізації управління портфелем цінних паперів з ураху-

ванням можливих ризиків і пріоритетних напрямів їх хеджування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявивши прямий зв'язок між зменшенням частки цінних паперів у активах банків і зростанням ризиковості цих вкладень, Савицький С. В. робить висновок, що основними потенційними інвесторами на ринку акцій і корпоративних облігацій можуть виступити банки третьої та четвертої груп. Але через сформовану в державі банківсько-орієнтовану структуру фінансової системи за наявної моделі фінансового ринку це є малоімовірним, що підтверджується найвищим рівнем стабільності четвертої групи банків (за показниками чисельності та чистих активів). Основними факторами, що гальмують цей процес, є відносно вища привабливість кредитування та недостатність якісних (за співвідношенням доходності ризик) фінансових інструментів на ринку [2, с. 38].

Брус С. І. зазначає, що держава повинна стимулювати участь банків як фінансових посередників у діяльності фондового ринку, особливо через залучення коштів населення [3, с. 93]. Одним із перспективних напрямків як власне для банків, так і для фондового ринку є стимулювання інвестування коштів населенням через структурні підрозділи банку. Спільна діяльність банків та компаній з управління активами буде вигідна не тільки цим структурам, а й стимулює подальший розвиток фондового ринку та збільшенню притоку капіталів у виробничий сектор.

Постановка завдання. На основі викладеного вище можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в обґрунтуванні концептуальних засад підвищення ролі операцій банків із цінними паперами у розвитку фондового ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська діяльність на ринку цінних паперів представлена інвестиційною та емісійною діяльністю, андеррайтінговими, депозитарними, консалтинговими послугами, а також послугами з довірчого управління портфелем цінних паперів юридичних та фізичних осіб. Обсяги та інтенсивність інвестиційної діяльності банків дають поштовх для розвитку вітчизняного фондового ринку. Операції з цінними паперами

здійснює Національний банк України (НБУ) і банківські установи другого рівня.

На 31 грудня 2013 року цінні папери нерезидентів в балансі НБУ подані таким чином: державні облигації – 48591 млн. грн., цінні папери міжнародних агенцій, банків та інших емітентів – 51989 млн. грн. Усі боргові цінні папери нерезидентів непростроченими і незнеціненними. Цінні папери міжнародних агенцій, банків та інших емітентів включають боргові цінні папери, випущені іноземними центральними та інвестиційними банками, міжнародними агенціями й іншими емітентами. Державні облигації, включені до складу цінних паперів, випущених іншими емітентами, - це облигації, випущені місцевими органами влади інших держав.

На 31 грудня 2013 року цінні папери резидентів в балансі НБУ подані таким чином: державні цінні папери – 146861 млн. грн., корпоративні цінні папери - 7273 млн. грн. НБУ відповідно до Закону України “Про Національний банк України” здійснює операції з цінними паперами України тільки на вторинному ринку. Облигації внутрішньої державної позики (ОВДП) вартістю 145067 млн. грн. емітовані Міністерством фінансів України і мають номінальну вартість 1000 грн. кожна.

Облигації зовнішньої державної позики (ОЗДП), емітовані Міністерством фінансів України, номіновані в доларах США та євро і мають номінальну вартість 1 000 доларів, 100 000 доларів та 50 000 євро кожна. Їх вартість становить 1794 млн. грн. [4].

До облигацій інших державних установ віднесено облигації Державної іпотечної установи (ДІУ) з додатковим забезпеченням у формі державної гарантії за зобов'язаннями емітента, що видані Кабінетом Міністрів України, та облигації Державного агентства автомобільних доріг України з додатковим забезпеченням у формі державної гарантії за зобов'язаннями емітента, що видані Кабінетом Міністрів України (облигації Укравтодору).

У 2013 році Національний банк придбав облигації інших державних установ з метою регулювання ліквідності банків. У 2013 році Національним банком були придбані облигації Укравтодору номінальною вартістю 2800 млн. грн. гривень та справедливою вартістю на дату

придбання 2828 млн. грн. Облигації Укравтодору мають номінальну вартість 1000 грн. кожна. Усі цінні папери України були непростроченими та незнеціненними.

Вкладення депозитних корпорацій (банків) за цінними паперами резидентів на кінець грудня 2013 року становили 127,73 млрд. грн., темп їх приросту – 43,8% у річному обчисленні (табл. 1).

Темпи приросту вкладень у цінні папери нефінансових корпорацій та органів загального державного управління становили відповідно 51,6% та 40,8% у річному обчисленні. Темп приросту вкладень у цінні папери інших фінансових корпорацій становив 64,7% у річному обчисленні.

Таблиця 1

Цінні папери, крім акцій, за секторами економіки, станом на 31.12.2013 року (побудовано за даними [4])

Сектор національної економіки	Залишки на кінець періоду, млрд. грн.	Структура, %	Зміна в річному обчисленні, %
Усього	127,73	100	43,8
Інші фінансові корпорації	3,06	2,40	64,7
Сектор загального державного управління	93,95	73,55	40,8
Нефінансові корпорації	30,72	24,05	51,6

У табл. 2 наведено характеристики показників вкладень банків у цінні папери. Протягом 2010-2013 рр. їх обсяги зросли таким чином: торгові цінні папери – із 2792 млн. грн. до 17910,6 млн. грн., цінні папери в портфелі банку на продаж – із 27705 млн. грн. до 78422,0 млн. грн., цінні папери в портфелі банку до погашення – із 8079 млн. грн. до 6356,8 млн. грн.

Питома вага цінних паперів у активах банків зросла із 4,42% до 9,19%. Частка резервів під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж скоротилася з 6,31% до 2,11%, а резервів під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення – із 2,46% до 2,33%.

Таблиця 2

Характеристика показників вкладень банків у цінні папери (побудовано за даними [5]), станом на кінець року

Рік	Торгові цінні папери, млн. грн.	Цінні папери в портфелі банку на продаж, млн. грн.	Резерви під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж		Цінні папери в портфелі банку до погашення, млн. грн.	Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення		Вкладення банків у цінні папери, млн. грн.	Питома вага цінних паперів у активах банків, %
			млн. грн.	%		млн. грн.	%		
2010	2792	27705	-1749	-6,31	8079	-199	-2,46	38575	4,42
2011	7624,0	61969,2	-1809,1	-2,92	14109,2	-191,6	-1,36	83702,4	8,88
2012	11687,6	65703,2	-1713	-2,61	9748,5	-175,1	-1,8	87139,3	8,27
2013	17910,6	78422,0	-1656,1	-2,11	6356,8	-148,1	-2,33	102689,4	9,19

У табл. 3 наведено фінансові результати від операцій із цінними паперами та результати переоцінки їх вартості.

У 2009 р. операції з цінними паперами в торговому портфелі банку були збитковими, а обсяг отриманих збитків склав 1022,6 млн. грн. Суттєвим було також знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення (192,8 млн. грн.) і у портфелі банку на продаж (1369,1 млн. грн.).

Протягом 2010 -2013 рр. фінансовий результат від операцій банків із цінними паперами був додатний і коливався на рівні 775,9 - 801,8 млн. грн., а величина знецінення цінних паперів – на рівні 140,9 - 182, млн. грн., що є позитивною тенденцією і свідчить про зниження ризиковості операцій із цінними паперами порівняно з 2009 роком. Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 затверджено Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [6].

Банк формує резерв за цінними паперами, справедлива вартість яких визначається банком за даними оприлюднених котирувань цінних паперів, унесених до біржового реєстру, та за якими є ризик цінного папера, на суму накопиченої уцінки за цими цінними паперами на дату розрахунку резерву. Банк у разі уцінки (від'ємної різниці) цінного папера здійснює перегляд усієї доступної інформації про такий цінний папір та його емітента з метою виявлення ризику. Банк формує резерв на суму накопиченої уцінки, якщо така уцінка спричинена ризиком.

Переоцінка (уцінка) цінного папера та формування резерву на суму накопиченої уцінки здійснюється банком на величину перевищення балансової вартості цінного папера (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за таким цінним папером. Визначення показника ризику цінного папера здійснюється банком за результатами комплексного аналізу фінансового стану емітента, виду цінного папера та його поточної вартості, а також усієї наявної в банку достовірної інформації про обіг відповідних цінних паперів на фондовому ринку.

Інструкція визначає інтервали значення показника ризику цінного папера залежно від його якості. Раніше діюче Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами, затверджене Постановою Правління НБУ від 5 березня 2007 р. № 189/13456, чітко визначало показник ризику цінного папера відповідно до класу емітента такого папера. Таким чином, впровадження нових методичних підходів до визначення коефіцієнтів ризику цінного паперу потребує розвитку процедур внутрішнього рейтингування цінних паперів.

Значна частка збитків від операцій із цінними паперами є наслідком схемних операцій. Поширеними способами маніпулювання фіктивними цінними паперами (головним чином акціями, векселями та облігаціями) є [7; 8]:

- придбання акцій афілійованими особами емітента для «нарощування» статутного капіталу акціонерного товариства або страхового і резервного капіталів фінансової установи, виведення активів за межі України через виплату дивідендів (у випадку придбання акцій афілійованими офшорними компаніями);

- емісія векселів та облігацій з метою мінімізації оподаткованого прибутку товариства за рахунок віднесення зобов'язань перед афілійованими третіми особами на валові витрати.

Розглядаючи три сегменти фондового ринку, в яких банки найактивніше здійснюють інвестиційні операції, - ринок корпоративних, державних облігацій і ринок акцій, варто зазначити, що вони до певної міри (залежно від загально-економічної ситуації та обраної банком моделі поведінки на цьому ринку) є комплементарними. Тобто надання переваги підприємствами борговому фінансуванню перед випуском акцій відтягуватиме потенційні банківські ресурси від інвестування в ринок акцій (що важливо - того ж емітента). Розширення ринку державних облігацій (у тому числі через випуск ПДВ - облігацій або інших інструментів державного боргу, що практикується останнім часом також звужуватиме ресурси банків, котрі можуть бути інвестовані в інші інструменти фондового ринку.

Висновки з проведеного дослідження.
1. В структурі операцій банків із цінними па-

Таблиця 3

Фінансові результати від операцій із цінними паперами та результати переоцінки їх вартості (побудовано за даними [5])

Рік	Фінансовий результат, млн. грн.			Знецінення цінних паперів, млн. грн.		
	всього	у т.ч.		всього	у т.ч.	
		торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку	від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж		у портфелі банку до погашення	у портфелі банку на продаж
2009	-925,4	-1022,6	97,2	-1561,9	-192,8	-1369,1
2010	775,9	308,9	467,0	-140,9	-21,2	-119,7
2011	654,7	267,1	387,6	-152,1	15,4	-167,5
2012	824,5	182,0	642,5	-158,4	-21,7	-136,7
2013	801,8	480,8	321,0	-182,0	-12,0	-170,0

перами превалює сектор загального державного управління, корпоративні цінні папери представлені борговими інструментами. Зростання обсягів операцій банківських установ із цінними паперами, передусім пайовими, передбачає створення відповідних стимулів розвитку фондового ринку: розширення пропозиції фінансових інструментів високої інвестиційної якості; зростання капіталізації фінансового ринку; зміцнення біржових механізмів фондового ринку, забезпечення його транспарентності; підвищення вимог до корпоративного управління емітентів цінних паперів.

2. В основу реформування методичного підходу до розрахунку резервів під операції банків з цінними паперами пропонується покласти врахування їх якості і надання можливостей банку визначати індивідуальний ризик цінного папера, що потребує розвитку процедур внутрішнього рейтингування цінних паперів. Під внутрішнім рейтингом слід розуміти стандартизовану оцінку індивідуального ризику цінного паперу, що подається у вигляді узагальненого показника, який має літерну або цифрову семантику. Банк має визначати рейтинг емітента цінних паперів самостійно, на підставі внутрішньої методології, не використовуючи рейтинги сторонніх, зовнішніх організацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мусієнко О. М. Оцінка ефективності реалізації інвестиційної діяльності вітчизняних банків на ринку цінних паперів України / О. М. Мусієнко, А. Ю. Маслова // *Бізнес Інформ*. - 2014. - № 4. - С. 382-386.
2. Савицький С. В. Стимули та обмеження банківського інвестування на фондовому ринку України / С. В. Савицький // *Економіка і прогнозування*. - 2012. - № 3. - С. 35-46.
3. Брус С. І. Банки на фондовому ринку України: зміна інвестиційних пріоритетів / С. І. Брус // *Економіка і прогнозування*. - 2011. - № 4. - С. 86-96.
4. Річний звіт НБУ за 2013 рік [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8253030>
5. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097
6. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>
7. Дубінський О. Податкова не пробачить фінансистам старі збитки [Електронний ресурс] / О. Дубінський. - Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/08/31/286700>
8. Рекуненко, І. І. Особливості оподаткування операцій з цінними паперами / І. І. Рекуненко, Я. С. Лук'яненко // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»*. - Суми, 2012. - Т. 34. - С. 261-267.